

Музика Леся Анатоліївна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

УКРАЇНСЬКІ ДІТИ: ЧИЯ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ?

Анотація. Збройна агресія РФ проти України загострила наявні проблеми у сфері дотримання та захисту прав дитини і виявила новопосталі проблеми. Міжнародне співтовариство декларує підтримку України у цій боротьбі. Однак аналіз останніх звітів міжнародних організацій і їхніх підрозділів, на жаль, засвідчує те, що права українських дітей вже не на їхньому порядку денному. Зазначена риторика є дуже небезпечною і потребує відповідної реакції від української влади та дипломатії.

53

Чутлива і надскладна нині тема — українські діти в умовах російсько-української війни. Ми наведемо деякі положення сучасних міжнародних і національних документів, у яких висвітлено права і правовий статус дітей. Торкнемося окремих проблем, що виникли у цій сфері в роки російсько-української війни і загострилися через повномасштабне вторгнення РФ до України.

Розпочнемо із Декларації прав дитини (яку ще називають Женевською декларацією прав дитини) — це міжнародна декларація, яка захищає права дитини; розроблена Еглантайн Джебб і прийнята Лігою Націй у 1924 р., а також у розширеній формі Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р. 20 листопада 1989 р. на основі її структури та змісту Генасамблея ООН ухвалила Конвенцію про права дитини. Щороку 20 листопада відзначають Всесвітній день дитини.

У Женевській декларації 1924 р. зазначено, що людство «зобов'язане дитині надати найкраще, що воно може їй дати».

Основні потреби дітей було узагальнено у п'яти пунктах:

- благополуччя дітей;
- визнання їхнього права на розвиток;
- підтримка;
- допомога;
- захист.

Наступною варто згадати Конвенцію ООН про права дитини. У 1989 році світові лідери взяли на себе історичне зобов'язання перед дітьми світу, прийнявши Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини — міжнародну угоду про дитинство. Вона стала найбільш широко ратифікованим договором із прав людини в історії, допомогла змінити життя дітей у всьому світі і встановила фундаментальне правило: «Кожній дитині — кожне право».

54

Відповідно до умов цієї Конвенції, уряди зобов'язані задовольняти основні потреби дітей і допомагати їм повністю розкрити свій потенціал. Центральним для цього є визнання того, що кожна дитина має основні фундаментальні права:

- життя, виживання та розвиток;
- захист від насильства, жорстокого поводження чи зневаги;
- освіта, яка дає змогу дітям реалізувати свій потенціал;
- виховуватись своїми батьками або мати стосунки з ними;
- висловлювати свою думку та бути вислуханим.

Подивімося, як ці положення дотримуються або порушуються щодо українських дітей у сучасних умовах російсько-української війни.

Існує два статуси дітей війни. *Статус дитини війни* — це особа, яка є громадянином України і якій на момент

закінчення Другої світової війни (2 вересня 1945 р.) не виповнилося 18 років.

Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів — дитина, а також особа віком до 18 років (повноліття), яка зазнала фізичної або психологічної травми внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів (збройна агресія російської федерації з 2014 р.).

Статус дитини війни дає можливість отримувати відповідні соціальні виплати, в тому числі надбавку до пенсії. Водночас інший статус наразі не дає нічого.

Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, надають, якщо дитина:

- отримала поранення, контузію або каліцтво;
- зазнала фізичного або сексуального насильства;
- була викрадена або незаконно переміщена за межі України;
- була залучена до діяльності воєнізованих або збройних формувань;
- незаконно утримувалася під вартою, у тому числі в полоні;
- зазнала психологічного насильства.

На жаль, принаймні один з цих пунктів стосується будь-якої дитини в Україні, а також українських дітей за кордоном.

Початок повномасштабного вторгнення виявив ще одну проблему у сфері захисту прав дітей. Сусідні з Україною країни відкрили свої кордони для українських біженців, і цим скористалися недобросовісні українці. У 2022 році українці отримали можливість вивозити дітей без належних документів (згоди батьків, свідоцтва про народження тощо). На жаль, було багато випадків, коли дітей вивозили незаконно. Наприклад, були судові позови про визначення місця проживання дитини з одним із батьків або про визначення способу спілкування з дитиною. І одна зі сторін, часто за участю бабусь і дідусів, забирала

дитину і зникала в Європі. Сімейні справи і так дуже складні. І не тільки з емоційного погляду. Зараз ми маємо проблему, коли батьки змушені шукати своїх дітей за кордоном.

Не менш болючим є питання втрати батьківства через вимушену еміграцію жінок із дітьми, в той час як чоловіки залишаються в Україні без можливості виховувати чи навіть бачити своїх дітей. У цьому другому випадку, однак, важливо пам'ятати про найкращі інтереси дитини, що мають превалювати.

Важливою у зв'язку з наведеним є діяльність Офісу Спеціального представника Генерального Секретаря ООН з питань дітей та збройних конфліктів. Він є провідним захисником ООН у сфері захисту та благополуччя дітей, які постраждали від збройних конфліктів, і функціонує понад 25 років. Якщо звернути увагу на його щорічний звіт «Діти і збройні конфлікти» (3 червня 2024 р.)¹, можна відкрити для себе багато цікавого і сумного водночас.

56

У загальних положеннях цього документа згадується той факт, що існують проблеми із захистом українських дітей. У Розділі III «Інформація про серйозні порушення А. Ситуації на порядку денному Ради Безпеки» міститься доволі великий перелік країн, права дітей яких є, на думку ООН, важливими (Афганістан, Центральноафриканська Республіка, Колумбія, Демократична Республіка Конго, Гаїті, Ірак, Ізраїль та Держава Палестина, Ліван, Лівія, Малі, М'янма, Сомалі, Сирійська Арабська Республіка, Судан, Південний Судан, Центральноафриканська Республіка, Ємен). На жаль, серед них ви не знайдете українських дітей.

¹ Children and armed conflict. Report of the Secretary-General. 3 June 2024. General Assembly Security Council. United Nations. URL: <https://www.un.org/unispal/document/unsg-report-children-and-armed-conflict-2023-3jun24/> (дата звернення: 01.01.2025).

Якщо ви продовжите читати цей звіт, то побачите, що діти з України, яка перебуває у стані війни вже понад 10 років, не стоять на порядку денному. Ось список країн, серед яких є Україна: В. Ситуації, не включені до порядку денного Ради Безпеки, або інші ситуації (Буркіна-Фасо, Камерун, Ефіопія, басейн озера Чад, Мозамбік, Нігер, Нігерія, Пакистан, Україна).

Викликають серйозне занепокоєння також і інші положення цього звіту: «...закликаємо **всі сторони** (виділення тут і далі моє. — Л. М.) конфлікту дотримуватися своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини. ...також закликаємо **сторони** конфлікту забезпечити своєчасне та ефективне розслідування повідомлень про порушення прав дітей та забезпечити належне притягнення до відповідальності винних, у тому числі співробітників сил безпеки та осіб, які обіймають командні посади, у вчиненні таких порушень». Хочу наголосити, що цей звіт не встановлює, що існують випадки порушення прав дітей українською стороною під час російсько-української війни. Тому формулювання мають бути конкретними і спрямованими не до «сторін», а до агресора — російської федерації.

Отже, підсумуємо, що діти — це просто діти, хоч би де і хоч би ким вони були. І українські діти заслуговують на щасливе, мирне дитинство у своїй незалежній, вільній і мирній Батьківщині, яка є частиною демократичної Європи. А рф і її відповідні посадові особи мають понести відповідальність, зокрема, за втрачене дитинство українських дітей, їхні життя і здоров'я.